

ЛИЧНОСТ И ЦРТЕ ЛИЧНОСТИ

Иако не постоји сагласност разних психолога око тога шта представља личност, сви се слажу око тога да она представља целовит систем. Бихејвиористи личност виде као свеукупност понашања неке особе. За Камерона, личност је динамичка организација узајамно повезаних система понашања и која се развија од периода биолошког новорођенчета до одраслог доба када постајемо биосоцијално биће у интеракцији са дугим људима и производима културе. У психологији постоје два основна приступа у тумачењу личности-номотетски и идиографски. *Номотетски* приступ настоји да дефинише неколико димензија личности које су универзалне и које се простиру од минималног до максималног екстрема присуства дате особине, а људи се међусобно разликују по позицији коју заузимају на димензији, односно по степену присуства те особине. Примери ових теорија су факторске теорије личности. Тако је за Ајзенка личност релативно стабилна и трајна организација карактера, интелекта, темперамента и физичке конституције неке особе која одређује њено прилагођавање околини. *Идиографски* приступ полази од тога да је сваки човек јединствена и

непоновљива јединка са специфичним склопом особина. Тако Клакхон и Марија(1953) указују да је: сваки човек као **сви** други људи (припадник људске расе); сваки човек је као **неки** људи (групне норме); сваки човек је као **нико** други (идиосинкратичке норме).Џејмс за ознаку личности користи термин „селф“ који има више аспеката: **материјални селф** који чине властито тело, имовина, породица, пријатељи; **социјални селф** који представља утисак који други имају о нама, а личност може имати више социјалних селфова у зависности од броја комуникација, група којима припадамо и утиска који остављамо у њима; **спиритуални селф** који организује супротстављене тенденције или црте; **чисти его** је врхунска инстанца која спознаје себе и свет око себе.

Уопштено, можемо говорити о два приступа дефинисању личности. Биолошка одређења су усмерена на то да личношћу доминирају биопотенцијали који су само делом под утицајем деловања средине. Еволуција је суштина читавог психичког развоја, а људске способности и психичке функције развијају се само као облици адаптације човека средини ради опстанка. Биосоцијалне дефиниције (Саливен, 1953) иистичу да личност није само биолошки ентитет, већ у међуљудским односима формиран социјални организам. Центар посматрања не треба бити личност, већ интерперсонална ситуација. Личност је само хипотетички ентитет и треба је посматрати као скуп интерперсоналних догађаја јер се она само ту манифестује. У том смислу Њукомб саопштава да се личност може спознати само посматрањем њеног понашања, а ово понашање се манифестује у њеној улози.По Фрому да би се разумела личност, треба разумети људску ситуацију. Људска ситуација значи да за појединца његова егзистенција постаје проблем, те је човек суочен са проблемима избора и захтевима да решава суштинска животна питања. За Маслоу, личност је синдром, односно организована, међусобно повезана, структурирана група симптома као што су опажање, мишљење, понашање.

Најпознатију дефиницију личности дао је Олпорт. По њему, личност је динамичка организација оних психофизичких система унутар индивидуе који одређују њено карактеристично понашање и њен карактеристичан начин мишљења. Постоје још неки појмови слични појму личности.**Слика о себи** или самоопажањепредставља начин на који човек опажа и доживљава себе. Она обухвата то шта мислимо о томе какве нас карактеристике одликују, шта желимо, чему тежимо, шта нас мотивише итд. Да бисмо разумели једну особу, њен развој и структуру, потребно је да знамо како та особа себе опажа. Једнодимензионални приступи самоопажању третирају га као стабилни, адитивни и општи осећај себе, док мултидимензионални приступи самоопажање виде као мултифакторски феномен кога чине перцепције, слике, шеме, вредности, особине, компетенције, искуства, мисли итд. (Leonard, Beauvais, Scholl, 1999: 974). Формирање самоопажања је под утицајем различитих фактора, а нарочито социјалне средине, јер се формира у процесу социјализације. Нека наша искуства могу се интернализovati и постати значајни аспекти самоопажања, а реакције других људи на нас имају своју рефлексију из које учимо о себи.

Самоопажање представља и основу нашег самопоштовања, као процене о себи самима. Високо самопоштовање је везано за веру у своје способности, постављање одговарајућих циљева, коришћење повратних информација у правцу самоунапређења, док је ниско самопоштовање повезано са лошом сликом о себи, песимизмом, постављањем нереалних

циљева, емоционалним реаговањем на критике и повредљивошћу (Heatherton, Vohs: Taylor, Peplau, Sears, 2003: 100).

Опажање властитог селфа има две димензије: ниво и снагу (Leonard, Beauvais, Scholl, 1999:976). *Ниво* самоопажанја се односи на степен у коме индивидуа опажа да поседује дате атрибуте (пре свега у односу на идеални селф) и он може бити ординални, када је референтни оквир одређен поређењем себе са другима, или фиксни када се самовредновање врши на основу јасног критеријума произишлог из интернализованих циљева. Неки аутори ово називају независним или међузависним селфом. *Снага* се односи на то колико јако индивидуа одржава перцепцију о властитом нивоу атрибута, те снажно опажени селф одражава сигурност у дату перцепцију, док ће слабо опажени селф бити несигуран у ниво својих атрибута. Поменути идеални селф може бити усмераван изнутра (Bandura, 1986), у случају интернализованих црта, вредности итд. уколико су повратне информације о активностима током развоја биле позитивне и неусловљаване. Али ако су ове информације биле негативне или позитивне, али условљаване, онда до интернализације неће доћи, или ће бити делимична, те идеално ја, као стандард понашања, постаје усмеравано од средине.

Други појам везан за личност је појам **идентитета**. Људи не поседују само један идентитет, већ више њих. Разлика се може направити између *личног идентитета*, који представља одраз тога како видимо себе у односу на друге у истој социјалној групи, и *социјалног идентитета*, који обухвата оне аспекте самоопажанја за које мислимо да су нам заједнички са члановима исте групе, али који нас разликују од чланова других група (Arnoldatal, 2005: 333). Ми имамо различите личне и социјалне идентитете, зависно од тога која нам је социјална група најзначајнија у одређеном тренутку, а мотивисани смо да се понашамо на начин који је конзистентан са нашим идентитетом. Изгледа да самоопажанје, индивидуални и социјални идентитет међусобно обликују једни друге.

Социјални идентитет представља „део индивидуалне слике о себи који потиче из чланства у некој групи, укључујући вредности и емоционални значај групног чланства”. (Tajfel: Taylor, Peplau, Sears, 2003: 105). Групе којима припадамо успостављају очекивања, норме, прописане односе који воде понашање индивидуе у оквиру њеног социјалног идентитета. Постоје бар две врсте социјалног идентитета (Roberts, Donahue: Leonard, Beauvais, Scholl, 1999: 979): глобални или генерални и идентитет специфичних улога. *Глобални социјални идентитет* се формира рано, још у породици као примарној социјалној групи. Њега индивидуе изражавају у свим ситуацијама, кроз различите улоге и у односу на различите референтне групе. Сачињавају га вредности, црте, компетенције итд. које су поткрепљиване у датој средини и култури. Што смо старији, већ усвојене вредности нас воде да бирамо оне групе које подржавају те вредности. Глобални идентитет је основа *идентитета специфичних улога*. То су идентитети који се успостављају у специфичним референтним групама или за специфичне социјалне улоге, попут идентитета родитеља, супружника, радног идентитета итд. Што су референтне групе специфичније, то су специфичнији идентитети и атрибути повезани са њима. Значајност појединачног уловоног идентитета зависи од социјалне и емоционалне привржености индивидуе датој улози. Можемо, дакле говорити и о хијерархији идентитета која почиње глобалним према важнијим и мање важним уловоним идентитетима. Временом, људи почињу да се идентификују са референтним групама, оне постају референтни оквир за самопроцену, а социјална идентификација јесте перцепција припадности референтној групи.

Ова припадност је резултат процеса самокатегоризације, која је одређена традиционалним детерминантама интерперсоналног понашања.

Црте личности

Када се говори о цртама личности, у ствари се поставља питање структуре личности, коју чине неке особине као трајне карактеристике понашања. Црте не представљају независне категорије, већ су међусобно повезане и организоване у целине. Црте личности представљају предиспозиције да се понашамо на одређени, доследан начин у различитим ситуацијама. О њима се често говори као димензијама које варирају у односу на степен испољености код различитих индивидуа. Неке црте су код неких људи мање или више, јаче или слабије испољене. Црте личности могу бити различите, па се тако говори о цртама темперамента, способности, вредности, цртама интересовања, интерперсоналним итд. Црте личности једне индивидуе препознају се у доследности њеног понашања у различитим ситуацијама.

Методом факторске анализе, почело се трагати за оним особинама које се налазе у корелацији, чиме различити аутори долазе до различитог броја фактора који леже у основи личности и одређују њено понашање. Тако, Кател најпре утврђује постојање двадесет једне, а потом шеснаест димензија личности, и то су изворне црте личности, које тек деловањем динамике постају манифестне црте које се опажају у понашању индивидуе. Универзалност ових црта потврђена је у великом броју емпиријских истраживања. Читава анализа је кренула од 4500 речи енглеског речника које описују особине личности, да би се дошло до коначних шеснаест (Chamorro, Furnham, 2005:15), а велики број комбинација црта, њиховог интензитета, чини разлике међу људима. Упркос широком аспекту понашања која су покривена са датих 16 фактора, високе корелације између неких од ових димензија чине могућом редукцију на неколико фактора другог реда: екстраверзија-интроверзија, прилагођеност-анксиозност су поредиви са Ајзенковим димензијама екстраверзије и неуротицизма, снага супер ега одговара Ајзенковим цртама психотицизма, а односи се на снагу ега, дисциплинованост и самоопажање.

Неки аутори, настојећи да поједноставе објашњење личности, покушали су да конципирају типове личности у које би се људи могли сврстати. Још је Хипократ говорио о четири врсте темперамента (сангвиник, меланхолик, колерик, флегматик), али као најзначајнија се истиче Ајзенкова типологија личности, до које он, такође, долази факторском анализом. У његовој теорији на најнижем нивоу (од четири хијерархијска нивоа на којима личност функционише) налазе се специфичне реакције, тј. поступци појединца у свакој појединој ситуацији. На другом нивоу налазе се навике као понављана понашања у истим или сличним ситуацијама. На трећем нивоу налазе се црте личности које сачињава неколико навика, а на четвртном нивоу су, као најопштији, типови личности. Ајзенк открива три типа личности и распоређује их по димензијама: екстраверзија-интроверзија (још је Јунг говорио о овим типовима темперамента), неуротицизам-емоционална стабилност и психотицизам-нормалност. Типови представљају синдроме особина. Према Ајзенку, постоје биолошке, наследне разлике између људи, првенствено у нивоу активације. Три основне димензије односе се на темперамент, те биолошке основе темперамента могу да објасне утицај црта личности на опажене и неопажене индивидуалне аспекте.

Гордон Олпорт, један од најистакнутијих теоретичара личности, критикујући типологију, јер апстрахује неке сегменте личности, придајући им општу важност, и зато што представља

вештачке поделе, говори о постојању општих, номотетских црта које постоје код свих, или код већине људи, и по којима се појединци могу међусобно поредити. С друге стране, постоје појединачне или персоналне диспозиције које карактеришу само једну индивидуу и представљају „генерализоване неуропсихичке структуре, тј. стабилизовани трагови у нервном систему настали понављањем сличног понашања у сличним ситуацијама(Ollport).

Истраживачи који су се бавили сличностима и разликама Ајзенковог, Кателовог и других модела црта личности дошли су до закључка о постојању пет основних димензија личности и овај модел назван је BigFive (Costa, McCrae: Arnoldatal, 2005: 119). Он структуру личности посматра кроз следеће димензије: *екстроверзија* – ова димензија описује однос према другима. Екстроверти су дружељубиви, асертивни, социјабилни, активни, склони узбуђењу и позитивним емоцијама. *Интроверти* су резервисани, тихи и бојажљиви. *Емоционална стабилност* односи се на капацитет за подношење стреса. Емоционално стабилни су мирни, самопоуздани, сигурни, док су нестабилни нервозни, анксиозни, депресивни, несигурни, импулсивни и повредљиви. *Савесност* представља меру поузданости. Високо савесне особе су одговорне, организоване, истрајне, компетентне, са развијеном тежњом ка постигнућу и самодисциплиноване. На супротном полу налазе се дезорганизовани, непоуздани, смањене пажње и лако их је омести. *Пријатност* се односи на склоност индивидуе да се приклони другима. Они са израженом димензијом пријатности јесу кооперативни, топли и поверљиви, предусретљиви, алтруистични, скромни. Они са ниским скором на овој димензији су хладни, непријатни и антагонистични. *Отвореност* за нова искуства односи се на интересовање индивидуе за новине. Екстремно отворени су знатижељни, креативни, уметнички сензитивни, склони су фантазији, теже акцији и имају пуно идеја. На супротном полу налазе се конвенционалне особе које се најбоље осећају у познатом окружењу.